

SUCCESVOL OPLEIDEN IN HET MBO

Praktische kwaliteitsaanpak voor
onderwijs, begeleiding
en studentondersteuning

acco
learn

Eerste editie: 2023
Gepubliceerd door
Acco Uitgeverij, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland
E-mail: info@uitgeverijacco.nl - Website: www.accouitgeverij.nl

Voor België
Acco cv, Sluisstraat 10, 3000 Leuven, België
E-mail: uitgeverij@acco.be - Website: www.acco.be

Omslag en zetwerk: Xpair

© 2023 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cv), Leuven (België)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

INHOUD

Woord vooraf	6
HOOFDSTUK 1 Drie kaders voor onderwijs, begeleiding en ondersteuning	12
HOOFDSTUK 2 Handelingsgericht werken: de uitgangspunten	60
HOOFDSTUK 3 Aanmelding: student in zicht	84
HOOFDSTUK 4 Onderwijs en begeleiding in de basis	106
HOOFDSTUK 5 Studentondersteuning	140
HOOFDSTUK 6 Aan de slag: wat werkt?	162
Over de auteurs	176
Geraadpleegde literatuur	178

WOORD VOORAF

Waarom dit boek?

In het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) is veel oog voor begeleiding en ondersteuning. Er is een grote betrokkenheid van docenten, begeleiders, ondersteuningscoördinatoren (zorgcoördinatoren) en instructeurs bij studenten, het onderwijs en de reguliere begeleiding. Die betrokkenheid geldt evengoed voor interne ondersteuners (of adviseurs). Zij coachen studenten die iets extra's nodig hebben om de opleiding succesvol af te kunnen ronden. Meestal gebeurt dat groepsgericht en tijdelijk, soms individueel en langdurig.

Structureel samenwerken tussen onderwijs en ondersteuning is nog niet vanzelfsprekend, terwijl beide juist van elkaars kennis en ervaringen kunnen profiteren. Inzichten vanuit de individuele ondersteuning kunnen onderwijsprofessionals handvatten bieden voor hun dagelijkse onderwijs en begeleiding. Het werkt ook andersom: interne ondersteuners kunnen profiteren van ervaringen en inzichten van onderwijsprofessionals.

De vertaalslag maken van ondersteuning naar de onderwijs- en begeleidingspraktijk (en omgekeerd) is enorm belangrijk. Dan pas lukt het om af te stemmen op wat studenten nodig hebben. Daardoor zijn ze gemotiveerder en meer betrokken, met als positief gevolg een toename van werkplezier van professionals. De vraag is: hoe slagen we erin om de wereld van onderwijs en begeleiding en die van ondersteuning op elkaar af te stemmen, zodat we studenten succesvol opleiden? Hoe doen we dat vanuit een gedeelde visie en op een kwalitatief sterke manier, zowel inhoudelijk als procesmatig? In dit boek willen we die vragen beantwoorden.

Inhoud van het boek

Succesvol samenwerken tussen onderwijs, begeleiding en ondersteuning kan niet zonder een heldere visie. In dit boek staat een inclusieve en handelingsgerichte visie centraal. Vanuit theorie, onderzoek, praktijkkennis en praktijkervaringen werken we kaders uit voor de samenhang tussen onderwijs, begeleiding en ondersteuning, met als doel de kwaliteit in het mbo te versterken.

We staan stil bij de volgende vragen: Hoe kun je kwaliteit ontwikkelen, monitoren en borgen? Wat is daarbij de rol van onderwijs- en ondersteuningsprofessionals? Wat is de rol van het onderwijsmanagement en het management van de ondersteuning? Welke rol hebben teamleiders? Wat zou de rol van studenten (en ouders of verzorgers) kunnen zijn? En die van externe deskundigen en praktijkbegeleiders in leerbedrijven? Welke mindset, kennis en vaardigheden hebben de verschillende betrokkenen daarvoor nodig? En heel belangrijk: welke randvoorwaarden zijn noodzakelijk, zoals formatie, faciliteiten en professionalisering?

Beknopt en bondig

We hebben gekozen om een beknopt en bondig boek te maken. Dat heeft onder andere als gevolg dat we niet uitvoerig ingaan op de theoretische achtergronden van de beschreven thema's. Dat vangen we zo goed als mogelijk op door

regelmatig te verwijzen naar relevante bronnen, zoals handboeken of artikelen. We geven ook suggesties voor andere bronnen, zoals podcasts of websites.

Aan de praktijk getoetst

De in het boek beschreven praktijkkennis is grotendeels gebaseerd op ervaringsdeskundigheid van de vele onderwijs- en ondersteuningsprofessionals, managers en opleiders die wij geraadpleegd hebben. Zij toonden zich bereid om hun kennis en ervaringen met ons (en met elkaar) te delen. Dat bood ons de kans om onze opvattingen en ervaringen te toetsen aan de dagelijkse mbo-praktijk. Er is veel gesproken over wat wenselijk en haalbaar is en hoe we het wenselijke haalbaar kunnen maken.

Voor wie?

Dit boek is bedoeld voor onderwijs- en ondersteuningsprofessionals in het mbo die de samenhang tussen onderwijs, begeleiding en ondersteuning willen versterken vanuit een gedeeld perspectief: voor slb'ers, bpv-begeleiders, ondersteuningscoördinatoren, teamleiders, onderwijsmanagers, ondersteuningsmanagers, interne ondersteuners, beleidsontwikkelaars en kwaliteitsfunctionarissen. Daarnaast is het boek waardevol voor docenten, instructeurs, stage-, werkplek- of praktijkbegeleiders, externe deskundigen in en rondom het mbo, trainers, coaches en supervisors. Opleiders in het hbo (zoals lerarenopleidingen of masteropleidingen *Educational Needs*) en in universitaire opleidingen kunnen het boek gebruiken bij hun onderwijs, bij stagebegeleiding en bij de begeleiding van praktijkgericht onderzoek.

Opbouw

In hoofdstuk 1 bespreken we drie richtinggevende kaders: handelingsgericht werken, het drielagen(preventie)model voor onderwijs, begeleiding en ondersteuning en goed onderwijs als basis voor een sterke begeleiding en studentondersteuning. Die kaders staan niet los van elkaar; ze vormen een geheel en versterken elkaar. Hoofdstuk 2 gaat over de uitgangspunten van handelingsgericht werken. In hoofdstuk 3 komt de aanmelding bij de opleiding aan bod. Hoofdstuk 4 gaat over het onderwijs en de begeleiding in de basis. In hoofdstuk 5 bespreken we de groepsgerichte en individuele ondersteuning. In hoofdstuk 6 geven we suggesties voor de uitwerking van de ideeën die in dit boek aan bod komen: hoe kun je er in een opleiding op een praktische manier mee aan de slag gaan?

Bij verschillende hoofdstukken is aanvullende informatie beschikbaar, in de vorm van downloads. Ze zijn aangegeven met en te vinden op www.hgw-mbo.nl. Na de publicatie van het boek zullen we nog downloads toevoegen en/of updaten, in samenwerking met collega's in het werkveld.

Keuze van begrippen en termen

In het mbo gebruikt men een waaier aan begrippen en termen die te maken hebben met studentondersteuning. Elke opleiding maakt daarin eigen keuzes. In dit boek kiezen we voor begrippen en termen die zo goed mogelijk passen bij de kaders van het boek (hoofdstuk 1).

Het begrip 'onderwijsbehoeften' relateren we aan studenten. Onderwijsbehoeften omvatten in onze visie ook begeleidingsbehoeften. De term 'ondersteuningsbehoeften' koppelen wij aan onderwijs- en ondersteuningsprofessionals: wat hebben zij aan ondersteuning nodig om zich af te stemmen op de onderwijsbehoeften van studenten? Die koppeling is niet voor de volle honderd procent gelukt. Dat komt omdat een goed alternatief ontbreekt voor in het mbo gangbare termen zoals 'studentondersteuning' en 'individuele ondersteuningsplannen'.

Wij spreken van 'goed onderwijs' als er sprake is van doelgericht en vakkundig omgaan met verschillen en overeenkomsten tussen studenten vanuit een inclusieve oriëntatie. Goed onderwijs omvat in onze opvatting 'passend onderwijs' aan alle studenten. We spreken dan ook van goed onderwijs en een daarbij passende begeleiding en ondersteuning. In het verlengde daarvan vermijden we zo veel mogelijk begrippen die naar 'zorg' verwijzen, zoals zorgstudenten, zorgoverleg, zorgstructuur, zorgcoördinator en zorgplannen.

In het mbo zijn verschillende termen gangbaar voor het interne ondersteuningsteam, zoals Onderwijs Service Centrum (OSC), Loopbaan Expertise Centrum (LEC), Studieloopbaancentrum (SLC), Studentadvies- en begeleiding (SAB), Pluspunt of Supportteam. Geen van die begrippen vinden wij goed passen bij een integrale visie op onderwijs, begeleiden en ondersteunen. Daarom kiezen wij in dit boek voor Handelingsgericht Onderwijs- en Ondersteuningspunt (HOOP).

Voorbeelden

Bij de opzet van het boek namen we ons voor om elk hoofdstuk rijkelijk te illustreren met herkenbare praktijkervaringen, in de vorm van voorbeelden en casuïstiek. Dat bleek verre van eenvoudig te zijn. Dat komt door de diversiteit binnen de studentpopulatie en de verscheidenheid, reikwijdte en niveaus van mbo-opleidingen. Waar het kon, hebben we het gedaan.

Formats

In het boek zijn enkele formats uitgewerkt, bijvoorbeeld voor de toepassing van de uitgangspunten van Handelingsgericht werken (HGW), de samenwerking tussen teamleiders (onderwijs en HOOP) en de kwaliteit van de ondersteuning. Daarmee nodigen we de lezer uit om stil te staan bij het eigen denken en handelen en op die manier een aantal zaken te onderzoeken. Wat doe ik (als professional) of wat doen wij (binnen een opleiding) bijvoorbeeld al ten aanzien van de uitgangspunten en waarom doe(n) ik (wij) dat op die manier? Wat is de ervaring van onze studenten? Wat is de visie van onze externe partners? Wat kan mogelijk anders of beter, waarom en hoe? De formats zijn geen afvinklijstjes, ze zijn bedoeld ter inspiratie. De bedoeling is dat professionals met elkaar formats ontwikkelen die passen bij de eigen situatie. Dat vergroot de kans dat ze in de eigen praktijk werken. De formats vind je op www.hgw-mbo.nl.

Dank

Veel dank gaat uit naar Noëlle Pameijer. Zij legde met haar eerdere publicaties over Handelingsgericht werken het fundament voor dit boek. Daarnaast gaf zij als meezer waardevolle feedback op de theoretische uitgangspunten. Onze dank gaat ook naar Martine de Bruijn. Zij speelde in de beginfase van het schrijfproces een belangrijke rol bij de opzet van het boek.

Veel professionals, in en rond het mbo, leverden een bijdrage. Bij de start hebben we gewerkt met focusgroepen. Daarin bekeken we de aanmelding bij de opleiding, de beroepspraktijkvorming (BPV) en de ondersteuningsstructuur. De focusgroepen hebben geleid tot mastertheses van Vivian Lakeman, Linda Duijnhoven en Sjomara Nunes, allen oud-studenten van de Vrije Universiteit in Amsterdam (Pedagogische en Onderwijswetenschappen). Dank daarvoor.

We bedanken Helen Bakker en Hanneke Visser, hoofdopleiders bij de postmaster (WO) Schoolpsycholoog (RINO Amsterdam), voor de organisatie van een bijeenkomst voor (aanstaande) schoolpsychologen, werkzaam in het mbo. Wij kregen waardevolle feedback op de theoretische basis van het boek en de verbinding ervan met de mbo-praktijk.

Een groot aantal professionals (begeleiders, ondersteuners, teamleiders, managers en opleiders) vervulde de rol van meezer gedurende verschillende fasen van het schrijfproces. Wij zijn hen zeer erkentelijk voor hun constructief-kritisch meedenken, de stimulerende reacties en de goede suggesties.

De meelezers

Claudia Anches, zorgcoördinator, MBO College Almere; *Berit van den Berg van Saparoea*, kinder- en jeugdpsycholoog/schoolpsycholoog, LEC MBO College Centrum, ROC van Amsterdam; *Susan Blanker*, adviseur onderwijs servicecentrum, mboRijnland; *Martine de Bruijn*, orthopedagoog Erfgooiers College Huizen en adviseur passend onderwijs SWVVO-regio Utrecht West; *Sharon Das*, expert passend (beroeps)onderwijs, De Kleine Prins Expertisecentrum; *Ad van Dijk*, onderwijskundig teamleider, mboRijnland; *Froukje Dijkstra*, docent Master Educational Needs, Hogeschool Utrecht; *Nelleke Doelman*, orthopedagoog, adviseur Student Advies & Begeleiding, Landstede Groep; *Liesbeth van Gaalen*, coördinator Passend Onderwijs, ROC Mondriaan Den Haag; *Elise ten Haaf*, docent/slb-er, mboRijnland; *Klaske Hekman*, schoolpsycholoog SWV V(S)O, Stichting Leerlingenzorg Noordwest-Veluwe; *Jorinde Hildebrand*, schoolpsycholoog/specialist Passend Onderwijs ROC van Amsterdam; *Cherryl Imamkhan*, schoolpsycholoog, specialist passend onderwijs ROC van Amsterdam; *Monique Janssen*, orthopedagoog, Mbo Rijn IJssel en Mbo Aventus; *Marlou Jorna*, opleidingsmanager, MBO College Almere; *Marian van Keulen*, adviseur OSC, mboRijnland; *Marijn Knibbeler*, schoolpsycholoog, DIT Onderwijs, Amersfoort; *Edgar Kolhoff*, psycholoog, adviseur Student Advies & Begeleiding, Landstede Groep; *Judith de Lange*, schoolpsycholoog, Stichting Elan, Hilversum; *Eveline Luttikhuis*, schoolpsycholoog, specialist passend onderwijs, ROC van Amsterdam; *Carolien Otjens -de Vries*, directeur Zorg, Welzijn, Sport en Entree,

Regio College Zaandam; *Noëlle Pameijer*, kinder- en jeugdpsycholoog. Stichting Elan en SWV Passend Onderwijs Unita, beide in Hilversum e.o.; *Laura Peelen*, schoolpsycholoog, Aventus Apeldoorn, Deventer, Zutphen; *Marijke Plender*, docent Master Educational Needs, Hogeschool Utrecht; *Liza Poppens*, schoolpsycholoog, Yuverta MBO Houten; *Helene Rehorst*, teamleider onderwijs servicecentrum, mboRijnland; *Paula Ronday*, manager Loopbaan Expertise Centrum, ROC van Amsterdam | MBO College Zuid; *Fleur Runeman*, schoolpsycholoog, Het ABC, MBO Amstelland ROC van Amsterdam en docent opleiding Schoolpsycholoog, RINOamsterdam; *Hanne Touw*, pedagoog en docent Master Educational Needs, Hogeschool Utrecht; *Kitty van Veen*, teamleider onderwijs servicecentrum, mboRijnland; *Claudia de Vries- van der Kroft*, Onderwijskundig Teamleider mboRijnland; *Cindy Wijsbek*, adviseur begeleiding & ondersteuning, ROC Albeda Rotterdam; *Gertrud de Wit*, projectmanager Onderwijs & Kwaliteit, expertgebied studentbegeleiding.

Tot slot

We hopen dat het boek aansluit bij de wensen en behoeften van onderwijs- en ondersteuningsprofessionals, managers en opleiders. Feedback op het boek is van harte welkom, vooral als die leidt tot verbeter suggesties. Laat het ons weten via www.hgw-mbo.nl. We zijn benieuwd. Ook zijn wij geïnteresseerd in voorbeelden, casuïstiek, *good practice* en resultaten van praktijkgericht onderzoek. Die willen we bundelen, zodat iedereen er gebruik van kan maken.

Wij wensen iedereen die met het boek aan de slag gaat veel werkplezier en een positieve uitkomst.

Tanja van Beukering en Tirza Bosma

Bussum/Leiden, maart 2023

■ *Voor de leesbaarheid van dit boek hebben we gekozen om naar 'hij' te verwijzen maar uiteraard kan elke 'hij' gelezen worden als 'zij' of 'hun'.*

1 DRIE KADERS VOOR ONDERWIJS, BEGELEIDING EN ONDERSTEUNING

Dit hoofdstuk beschrijft de drie richtinggevende kaders van het boek:

1. handelingsgericht werken;
2. het drielagenmodel voor onderwijs, begeleiding en ondersteuning;
3. goed onderwijs als basis voor een sterke begeleiding en studentondersteuning.

De kaders hangen samen en kunnen elkaar versterken. Bij elk kader kan je nagaan in hoeverre je de visie deelt: hoe waardevol vind je het, wat pas je (binnen de opleiding) al toe in de praktijk, hoe gebeurt dat, wat merken studenten, leerbedrijven en andere externe partners ervan? Welke aspecten vragen aandacht?

1.1 Inleiding

In het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) staan onderwijs, begeleiding en student-ondersteuning voortdurend op de agenda. Hoe geef je ze kwalitatief sterk vorm in de opleiding? En hoe doe je dat betekenisvol en in samenhang?

Bij *docenten en instructeurs* is er behoefte aan kennis en vaardigheden op pedagogisch-didactisch gebied. Dat is voor alle studenten van belang, maar misschien wel het meest voor de studenten die iets extra's nodig hebben.

Studieloopbaanbegeleiders (slb'ers) en *begeleiders beroepspraktijkvorming (bpv-begeleiders)* hebben behoefte aan kennis en vaardigheden op het terrein van studentenbegeleiding, maar ook aan handvatten om hun aanpak goed over te dragen en af te stemmen. Hoe kunnen zij dat zo doen dat studenten, niet alleen van hen, maar ook van collega-docenten, instructeurs en interne ondersteuners passende begeleiding en ondersteuning krijgen?

Ondersteuningscoördinatoren vragen zich af hoe zij slb'ers, bpv-begeleiders, docenten en instructeurs adequaat kunnen ondersteunen bij de afstemming van hun onderwijs en begeleiding op studenten die ondersteuning nodig hebben. En hoe zij daarbij kunnen samenwerken met *interne ondersteuners*.

Bij *onderwijsmanagers, ondersteuningsmanagers* en *teamleiders* is er behoefte aan een krachtige en gedeelde visie op de samenhang tussen onderwijs, begeleiding en ondersteuning en de samenwerking met externe partners, zoals leerbedrijven, lokale overheden en deskundigen van buiten. Daarmee kunnen zij sturing geven aan kwaliteitsprocessen in de opleiding en randvoorwaarden realiseren, zoals facilitering en professionalisering.

Conclusie: Bij alle actoren, elk vanuit de eigen rol en positie, leven de volgende vragen: Welke visie heb ik (heeft de opleiding) over de samenwerking tussen onderwijs, begeleiding en ondersteuning? Hoe geef je er inhoud aan? Hoe doe je dat op een kwalitatief sterke manier? Op welke inzichten is dat gebaseerd?

Opbouw van het hoofdstuk

Het hoofdstuk start met een aantal ontwikkelingen in het mbo, zoals diversiteit in studenteninstroom, voortijdig schoolverlaten, Beleid Passend Onderwijs, inclusief onderwijs en de onderwijskundige en pedagogische dimensie van het onderwijs (par. 1.2).

Vervolgens bespreken we de drie richtinggevende kaders van het boek. We illustreren ze met praktijkervaringen.
Het gaat om:

1. handelingsgericht werken (par. 1.3);
2. het drielagen(preventie)model voor onderwijs, begeleiding en ondersteuning (par. 1.4);
3. goed onderwijs als basis voor een sterke begeleiding en studentondersteuning (par. 1.5).

De drie kaders vormen een geheel, ze kunnen elkaar versterken. Elk kader is samengevat in een scan. Daarmee kunnen professionals individueel of in teamverband reflecteren op vragen als: Hoe werken wij daaraan binnen de opleiding? Waarover zijn wij tevreden? Zijn onze studenten en onze externe partners dat ook? Wat kan (nog) beter? Hoe gaan wij dat aanpakken?

De professionalisering van docenten, instructeurs en begeleiders komt daarna aan bod. We gaan in op formeel en informeel leren, elkaars deskundigheid benutten en professionalisering op individueel en teamniveau (par. 1.6). Tot slot vatten we het hoofdstuk samen en bespreken we de opbouw van het boek (par. 1.7).

1.2 Ontwikkelingen in het middelbaar beroepsonderwijs

Een groot deel van de beroepsbevolking (ongeveer 40 %) wordt opgeleid in het mbo, verspreid over opleidingen in (voornamelijk) regionale opleidingscentra (ROC's) en enkele agrarische opleidingscentra (AOC's) en vakscholen. Het mbo kent verschillende leerwegen: de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Mbo-opleidingen zijn verdeeld in vier hoofdsectoren:

1. zorg, welzijn, cultuur en sport;
2. techniek en bouw;
3. groen en dier;
4. economie, handel en ICT.

Binnen die sectoren zijn er vier niveaus. Er is de eenjarige entreeopleiding voor studenten zonder diploma (niveau 1), opleidend tot assisterende functies of doorstroming naar de basisberoepsgerichte opleiding (niveau 2). Daarnaast bestaat de vakopleiding (niveau 3) en de middenkaderopleiding (niveau 4). De laatste biedt de mogelijkheid om door te stromen naar het hbo. Voor het mbo geldt een drievoudige kwalificatieplicht: opleiden voor een vak, een vervolgopleiding en goed burgerschap.^{1 2}

Diversiteit in studenteninstroom

De grote verscheidenheid in opleidingen (en niveaus) en kenmerkende onderdelen van de beroepsopleiding (theoretische vorming gecombineerd met beroepspraktijkvorming) maken dat het mbo een zeer gevarieerde populatie studenten van voornamelijk 16 jaar en ouder heeft. Behalve studenten die, na hun startkwalificatie, voor een vakopleiding kiezen, zijn er studenten die verplicht zijn om onderwijs

te volgen. Dat zijn studenten tussen 16 en 18 jaar die nog geen startkwalificatie hebben behaald.

De diverse studentpopulatie kenmerkt zich door zeer uiteenlopende ondersteuningsbehoeften, variërend van behoefte aan geen of weinig ondersteuning tot langdurige, intensieve ondersteuning. De studenten die intensieve ondersteuning nodig hebben, zijn vooral studenten met een beperking, een chronische ziekte, ernstige psychosociale problemen en/of problemen in de thuissituatie.³

Voortijdig schoolverlaten

Het aantal studenten in het mbo dat voortijdig de school verlaat is hoog (5,7 %) in vergelijking met het voortgezet onderwijs. Daarnaast zijn er *switchers*: zij die besluiten een andere opleiding te kiezen.⁴ Bij voortijdig schoolverlaten spelen verschillende factoren een rol die van invloed zijn op het studiesucces.

Er zijn persoonsgebonden factoren, zoals motivatie, studentbetrokkenheid, verwachtingen, karaktereigenschappen, leerproblemen of sociaal-emotionele problemen. Ook gezinsgerelateerde factoren, zoals lagere sociaaleconomische status (SES) of stress in de gezinssituatie kunnen het studiesucces beïnvloeden. Opleidingsgerelateerde factoren, zoals het onderwijsniveau, verzuimregels en de grootte van de school, maar ook de kwaliteit van de begeleiding en ondersteuning zijn van invloed op een succesvolle afronding van de opleiding.

Meestal speelt er bij voortijdige schoolverlaters een opeenstapeling van risicofactoren en problemen. Daarom zijn tijdige signalering, een zorgvuldige analyse en adequate begeleiding belangrijk om voortijdig schoolverlaten te voorkomen.^{5 6}

Beleid Passend Onderwijs

Sinds de invoering van het Beleid Passend Onderwijs ervaren mbo-instellingen dat meer studenten ondersteuning nodig hebben dan voorheen.⁷ Zij zien een verzwaring in de problematiek. Dat kan onder meer te maken hebben met een andere wijze van indicatiestelling en financiering.

Voorheen werd op basis van een classificatie bepaald welke studenten in aanmerking kwamen voor ondersteuning (oftewel een 'rugzak'). Die rugzak werd betaald vanuit de Leerlinggebonden Financiering (LGF). Sinds de Wet Passend Onderwijs mogen instellingen zelf bepalen welke criteria ze hanteren voor ondersteuning. Dat leidt tot een bredere groep studenten met ondersteuningsbehoeften.⁸ Voor hen dient een mbo-instelling een passend ondersteuningsaanbod te bieden en dat is een enorme uitdaging.

In het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs zijn ondersteuning en zorgplicht binnen samenwerkingsverbanden geregeld. Bij ROC's ligt dat anders. Een ROC kun je beschouwen als een (groot) samenwerkingsverband van colleges en opleidingen, waarbinnen deskundigheid over onderwijs, begeleiding en studentondersteuning gericht wordt ingezet. Tussen én binnen ROC's bestaan

grote verschillen in cultuur, structuur en inhoudelijke vormgeving van onderwijs en studentondersteuning. Die verschillen zijn onder andere ontstaan door opleidingen en afdelingen die samengaan, gebundelde expertise en door samenwerkingsverbanden aan te gaan met bijvoorbeeld gemeenten en bepaalde voorzieningen.

Mbo in ontwikkeling

Het mbo is volop bezig met de ontwikkeling van toegankelijk, toekomstbestendig, kwalitatief sterk en arbeidsrelevant beroepsonderwijs. De gedachte is dat studenten soepel door de beroepskolom vmbo-mbo-hbo heen kunnen gaan via efficiënte doorlopende leerlijnen. Maar ook dat zij vanuit die kolom zijstappen kunnen maken en omgekeerd. Men spreekt over open leercentra rondom arbeid/beroepenveld om studenten op een dynamische arbeidsmarkt voor te bereiden.

Flexibilisering van het onderwijs is daarbij een sleutelbegrip.⁹ Er is aandacht voor gepersonaliseerde leer- en ontwikkelpaden, die zowel generalistisch als specialistisch kunnen zijn, getrapt en duaal leren, hybride leren en een leven lang leren. Alle studenten zouden daarvan in principe moeten profiteren. Dus ook zij die, naast de reguliere begeleiding, ondersteuning nodig hebben in groepsverband of individueel.

Daarmee wordt aangesloten bij het principe van gelijke kansen en gelijke behandeling en bij een advies van de Onderwijsraad,¹⁰ waarin een pleidooi wordt gehouden om het onderwijs voor studenten met een beperking inclusiever te maken, zodat stapsgewijs steeds meer scholen en mbo-instellingen voor hen klaarstaan. Het uitgangspunt is niet het probleem of de beperking van de student, maar de ondersteuning en toerusting die nodig is om de opleiding met succes af te kunnen ronden, een plek te vinden op de arbeidsmarkt (of door te stromen naar een vervolgopleiding) en goed te kunnen functioneren in de maatschappij. Ook de steun van ouders en medestudenten doet ertoe. Die draagt ertoe bij dat studenten zich welkom voelen en er zeker van zijn dat men binnen de opleiding bereid en in staat is hen te ondersteunen.

Streven naar inclusie

Het streven naar inclusie wordt internationaal gedeeld.¹¹ Het onderwijs heeft de opdracht inclusiever te worden: leerlingen zonder en met beperkingen zo veel mogelijk in één school. Dat is geen gemakkelijke opdracht, want in vergelijking met andere landen is ons onderwijsstelsel in extreme mate gesegregeerd.¹² De overheid probeert dat voortdurend te veranderen, met het Weer Samen naar Schoolbeleid, het beleid Leerlinggebonden Financiering (Rugzakbeleid) en sinds 2014 met de opvolger de Wet Passend Onderwijs.

Anders dan in het primair en voortgezet onderwijs is er in het mbo geen sprake van speciaal onderwijs. Voor studenten met een beperking geldt een toelatingsrecht. Mbo-instellingen hebben de plicht om hen toe te laten en passend onderwijs te bieden in de vorm van (lichte en zwaardere) ondersteuning en toerusting.

De manier van ondersteuning is vastgelegd in een overeenkomst met de student. Er is veel discussie of dat voldoende is,¹³ bijvoorbeeld over de vraag welke studenten in aanmerking komen voor lichte en zwaardere ondersteuning en wat er redelijkerwijs van mbo-instellingen kan worden verwacht. Voor hen zou het resultaat van inclusief onderwijs kunnen zijn dat zij, behalve adequate ondersteuning en toerusting bieden aan studenten met een beperking, ook (beter) in staat zijn om hun onderwijs en begeleiding in te richten voor studenten met en zonder een beperking. Die ontwikkeling is gaande.^{14 15}

Er is meer aandacht voor de onderwijsbehoeften van studenten en minder voor problemen en stoornissen en het daaraan gekoppelde 'zorgjargon'. Kenmerkend is de toegenomen belangstelling voor handelingsgerichte en oplossingsgerichte werkwijzen van professionals in onderwijs, begeleiding en ondersteuning.

Onderwijskundige dimensie

In een hybride leeromgeving is leren binnen de opleiding verweven met leren in de beroepspraktijk. Daardoor is het mogelijk dat studenten een op hen afgestemd programma volgen, zowel in het onderwijs als in de beroepspraktijk (stages en leerwerktrajecten). Op die manier komen ze goed voorbereid op de arbeidsmarkt.

Gepersonaliseerde onderwijsconcepten zijn in opmars, waarbij studenten door hun coach worden uitgedaagd om hun eigen leerproces vorm te geven. Dat combineren ze vaak met (sub)groepslessen binnen de opleiding en *blended* leren. Maar ook andere onderwijsconcepten zijn gangbaar in het mbo, zoals modulair onderwijs, probleem- of projectgestuurd onderwijs.

Van belang is dat een onderwijsconcept opleidingsbreed gedragen wordt en dat er is nagedacht over de effecten op korte en langere termijn voor de studenten, de opleiding en de externe partners. Ook moet het onderwijsconcept ruimte geven om flexibel te handelen. Dat biedt docenten, instructeurs en begeleiders de mogelijkheid om hun onderwijs en begeleiding af te stemmen op leervragen van studenten en rekening te houden met wensen van leerbedrijven. Cruciaal is dat zij regelmatig stilstaan bij vragen als: In hoeverre past mijn onderwijs en begeleiding bij de onderwijsbehoeften van deze student(en)? Is mijn aanpak betekenisvol en effectief?^{16 17 18}

Pedagogische dimensie

De pedagogische dimensie krijgt minder aandacht in de loopbaan en de professionele ontwikkeling van docenten dan de onderwijskundige dimensie en het streven naar effectiviteit.¹⁹ Dat is niet terecht, want pedagogische kwaliteiten, zoals echtheid in het contact, uitdagen en steunen, bepalen of de docent het verschil maakt.

De kern ervan is dat je 'weet' wat goed is om te doen in een situatie.²⁰ Dat is heel lastig, want situaties verschillen en de complexiteit ervan ook. De hele dag door is er interactie met en tussen studenten: tijdens lessen of (coach)gesprekken, op de gang, in de aula enzovoort. Vrijwel altijd heb je te maken met unieke en onvoorspelbare situaties. Die brengen onzekerheid en soms ook veel stress met zich mee, want

je kun je er nooit voor honderd procent op voorbereiden. Elke keer is maatwerk nodig en daarin kom je jezelf als persoon tegen.

De pedagogische dimensie vraagt om een opleidingbrede visie op pedagogisch handelen: wat streeft men binnen de opleiding na om de mentale gezondheid van studenten te bevorderen en goed burgerschap te stimuleren?^{21 22 23} Daarbij gaat het om vragen als: Wat zijn onze waarden? Welke houding en welk gedrag van studenten, docenten, begeleiders en ondersteuners past daarbij? Hoe bevorderen wij sociale veiligheid? Hoe reageren wij op gedrag dat de sociale veiligheid van anderen in gevaar brengt (zoals digitaal pesten)? Hoe waarderen wij diversiteit van studenten en professionals en wat laten we daarvan zelf zien? Hoe bevorderen wij positieve interactie tussen docenten, begeleiders en studenten en tussen studenten onderling? Cruciaal is dat de pedagogische visie gedragen wordt door managers, teamleiders, begeleiders, docenten, instructeurs en ondersteuners en dat studenten dat ook als zodanig ervaren.

We bespraken een aantal ontwikkelingen in het mbo. We hebben alleen die ontwikkelingen geschetst die relevant zijn voor het doel van dit boek: de realisatie van een praktische kwaliteitsaanpak voor onderwijs, begeleiding en studentondersteuning. In de volgende drie paragrafen schetsen we achtereenvolgens drie richtinggevende kaders van het boek. Het gaat om:

1. handelingsgericht werken (par. 1.3);
2. het drielagen(preventie)model voor onderwijs en ondersteuning (par. 1.4);
3. goed onderwijs als basis voor een sterke begeleiding en studentondersteuning (par. 1.5).

1.3 Kader 1: Handelingsgericht werken

Handelingsgericht werken (HGW) is het eerste kader voor het boek. HGW is te beschouwen als een integraal model voor onderwijs, begeleiding en ondersteuning. Het geeft richting aan de inhoud en de structuur ervan.^{24 25} Bij HGW zijn onderwijs, begeleiding en ondersteuning zo goed mogelijk op elkaar afgestemd.

Bij HGW staan zeven uitgangspunten centraal. We benoemen ze en stellen bij elk uitgangspunt vragen: Wat doen we als opleiding al en hoe? Wat kan beter volgens ons, onze studenten en onze externe partners? Hoe zouden we dat kwaliteitsverbeteringsproces kunnen aanpakken? In hoofdstuk 2 werken we de uitgangspunten een voor een uit.

Uitgangspunt 1: De werkwijze is doelgericht

'Zonder doelen geen koers en geen gerichte feedback'

Vraag: Hoe doelgericht werken wij (professionals) in ons onderwijs, de begeleiding en de ondersteuning? Wat is de rol van onze studenten en externe partners daarbij?

Uitgangspunt 2: Aandacht voor wisselwerking en afstemming

'Als professionals veranderen, dan verandert de student of de groep ... en omgekeerd'

Vraag: Hoe verbeteren we de wisselwerking tussen professionals en studenten? Hoe zorgen we voor een goede afstemming, zodat we onze doelen bereiken? Hoe professioneel doen we dat?

Uitgangspunt 3: Onderwijsbehoeften als handvat voor handelen

'Ken je studenten en weet waar jullie samen naartoe werken'

Vraag: Hoe stellen we samen met de student (of de klas/groep) vast wat er aan onderwijs, begeleiding en/of ondersteuning nodig is om een bepaald doel te bereiken, zowel in de opleiding als de stage? En hoe vakkundig komen we daaraan tegemoet?

Uitgangspunt 4: Aandacht voor ondersteuningsbehoeften van professionals

'Weet wat je zelf nodig hebt om het verschil te kunnen maken voor studenten'

Vraag: Hoe goed kennen wij als professionals onze eigen behoeften? Zijn we in staat om concreet aan te geven wat wij zelf aan ondersteuning nodig hebben om samen met studenten (en eventueel ouders) een bepaald doel te realiseren?

Uitgangspunt 5: Aandacht voor positieve aspecten

'Zie, hoor en benut ze in het onderwijs, de begeleiding en de ondersteuning'

Vraag: In hoeverre slagen wij erin om positieve aspecten van studenten (en van elkaar) te zien en doelgericht en betekenisvol te benutten in het onderwijs, de begeleiding, de ondersteuning en tijdens de stage?

Uitgangspunt 6: Aandacht voor constructief samenwerken

'Samenwerken is een kunst en een kunde, goede intenties zijn niet voldoende'

Vraag: In hoeverre werken wij binnen de opleiding constructief samen met studenten, ouders, leerbedrijven en externe ondersteuners om onze doelen te bereiken? Doen wij dat op een professionele manier?

Uitgangspunt 7: De werkwijze is systematisch en transparant

'Maak heldere en evalueerbare afspraken over de uitvoering en werk cyclisch aan kwaliteit'

Vraag: Hoe planmatig, inzichtelijk en cyclisch is onze werkwijze? Waaraan zien wij dat concreet en waaraan zien onze studenten, ouders en externe partners dat?

De uitgangspunten in samenhang

De zeven uitgangspunten kun je niet los van elkaar zien, ze hangen samen. Het eerste uitgangspunt, doelgericht werken, komt in alle uitgangspunten terug. Het laatste uitgangspunt, systematisch en transparant werken, bewaakt de voorgaande zes uitgangspunten.

Een gedeelde visie

Professionals die volgens de uitgangspunten van HGW werken, hebben een gedeelde visie over (de relatie tussen) onderwijs, begeleiding en ondersteuning. Hun gemeenschappelijke referentiekader vergemakkelijkt de samenwerking: ze hanteren dezelfde begrippen en spreken dezelfde taal. Dat vergroot de kans op een goede communicatie onderling, met studenten (ouders) en externe partners.

HGW: een nieuwe werkwijze?

HGW is niet compleet nieuw. Integendeel, veel professionals herkennen daarin aspecten van hun denken en handelen: datgene wat zij al doen en waarover zij (en hun studenten, collega's en het management) tevreden zijn. Maar er zijn altijd aspecten die (nog) beter (in samenhang) kunnen. Bij dat verbeterproces kan HGW een rol vervullen.

Box 1.1 - ERVARINGEN MET HANDELINGSGERICHT WERKEN

Bij ondersteuningsteams in het mbo is er affiniteit met de uitgangspunten van HGW: ze spreken aan. Sommige uitgangspunten blijken gemakkelijker te vertalen naar de dagelijkse praktijk dan andere. Dat bespreken we per uitgangspunt.

1. De werkwijze is doelgericht

Doelgericht werken is de paraplu voor de overige zes uitgangspunten. Dat vraagt van de opleiding een heldere visie op goed onderwijs en kwalitatief sterke begeleiding en ondersteuning. Het vraagt ook innovatieve vaardigheden om, in samenwerking met professionals, de visie te vertalen naar lange(re) en korte termijndoelen en activiteiten. Als zo'n visie ontbreekt, is het niet mogelijk om in de dagelijkse praktijk doelgericht te werken op student-, groep/klas-, team- en opleidingsniveau. Ook heeft het gevolgen voor de succesvolle toepassing van de overige uitgangspunten.

2. Aandacht voor wisselwerking en afstemming

Wisselwerking en afstemming verwijzen naar het proces van wederzijdse beïnvloeding van studenten, klas/groep, docenten, begeleiders, ondersteuners, teamleider en management. Daarbij gaat het niet alleen om onderlinge interacties; ook de inhoud van het onderwijs, de begeleiding en de ondersteuning doen ertoe. Al die factoren beïnvloeden het leren, de motivatie, de betrokkenheid, de (beroeps)houding, het gedrag en het welbevinden van studenten. Voor de verbetering van de wisselwerking en de afstemming is kritische zelfreflectie nodig over de eigen opvattingen, overtuigingen, oordeelsvorming, routines en interacties. Maar ook over de kwaliteit van onderwijs, begeleiding en ondersteuning: hoe goed zijn ze afgestemd op wat deze student of deze klas/groep nodig heeft?